

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ “ПРОФЕСІЙНИЙ СТАТУС” У СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті проаналізовано джерельну літературну базу стосовно використання та визначення поняття “професійний статус”. Встановлено, що, незважаючи на використання цього терміна в наукових дослідженнях, відсутня його інтерпретація, немає єдиних вимог до його визначення. На основі вивчення літературних джерел надано визначення понять “професійний статус” та “професійний статус учителя”.

Ключові слова: статус, професійний статус, професійний статус вчителя.

Демократизація всіх сфер життя суспільства, поява нових соціально-економічних відносин змінили уявлення про світ і людину, про систему ціннісних орієнтацій, гостро постало питання про перебудову шкільної освіти. У Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ ст. одним із завдань визначено: створити умови для розвитку й самореалізації кожної особистості як громадянина України. Саме вирішенню цього завдання і сприяє професійний статус учителя. Визначення розвитку, формування професійного статусу вчителів забезпечить саморозвиток учителя та більш якісну підготовку майбутнього покоління. Дослідженню проблеми професійного статусу присвячені праці: у соціальному аспекті – М. Вебера, Е. Дюркгейма, П. Сорокіна та ін., проблему статусу вчителів вивчали Л. Беляєва, А. Кравченко, С. Полутін, Г. Осипова, О. Філіппова, дослідженням формування статусу вчителів здійснювали: Е. Дюндік, С. Железнякова, А. Лукша, А. Орлова, Г. Солодов, Н. Хрідіна.

Незважаючи на наявні дослідження, на сьогодні недостатньо з'ясовано визначення понять “професійний статус”, “професійний статус учителя”.

Мета статті – на основі аналізу літературних джерел, а також інтернет-ресурсів виявити позиції сучасних науковців стосовно визначення цих понять і встановити власне розуміння цих термінів.

Аналізуючи поняття “професійний статус”, ми констатували наявність цього терміна в літературних джерелах і разом із тим – відсутність його визначення. Наприклад, пошук в інтернет-ресурсах дає змогу визначити соціально-професійний статус конкретної професії, але засвідчує відсутність єдиної критеріальної основи опису цих даних. Так, термін “професійний статус” використовували такі дослідники, як: Т. Єфремова [2], яка досліджувала соціальну роль і професійний статус лікаря-офтальмолога, новизна її праці полягає “в розроблянні методики комплексного оцінювання різних аспектів соціальної ролі та професійного статусу лікарів-офтальмологів на підставі даних літератури та критичного розгляду класичних соціологічних теорій”; А. Філіппов, який у науковому дослідженні

“Соціально-професійний статус шкільного вчителя в сучасній Росії” зазначив, що “низький престиж професії вчителя значною мірою пов’язаний з економічною компонентою професійного статусу” [8, с. 8]; Н. Федорова [9], яка вивчала соціально-професійний статус співробітників органів внутрішніх справ, стверджуючи, що “професію вважають визначальним критерієм соціального розшарування, і професійний статус окремої людини або соціальної групи тісно пов’язаний з такими підставами стратифікації, як доходи (власність), влада (положення в системі управління), престиж (визнання соціальної значущості цієї роботи) та освіта (можливість отримати хорошу професію); О. Капелько [3], який досліджував соціально-професійний статус військовослужбовців Збройних сил у системі забезпечення національної безпеки Росії – він використовує поняття “соціально-професійний статус” як місце особистості в професійній структурі, що визначає рівень її економічного становища, а також оцінку й самооцінку ролі, яку відіграє ця соціально-професійна група в системі професійних відносин. “Соціально-професійний статус”, на думку цього автора, характеризується мірою включеності службовців у відносини професійної групи, рівнем кваліфікації та майстерності, професійної самосвідомості, визнанням у професійному середовищі. Н. Хрідіна [7; 8], досліджуючи статусно-рольові особливості молодих учених у реформованому суспільстві, використовує термін “соціально-професійний статус учителя”, який, на її погляд, “характеризується особливим становищем у соціальній системі суспільства, пов’язаним з певними очікуваннями, правами й обов’язками”. Крім цього, вона додає: “...з інших концептуальних позицій статус учителя – це його позитивна чи негативна репутація, авторитет особистості в межах системи соціальної стратифікації суспільства” [8, с. 41].

О. Шепелева [10], незважаючи на те, що темою її наукового дослідження було формування професійного статусу майбутнього вчителя в період його навчання у вищій школі, аналізує значну кількість різних позицій стосовно професійного статусу вчителя, майбутнього вчителя, але також не надає визначення власне поняття “професійний статус”. У дослідженні доктора педагогічних наук С. Молчанова [5] застосовано термін “соціально-професійний статус”. Науковець звертає увагу на те, що соціально-професійний статус, професійно-педагогічну кваліфікацію та професійно-педагогічну компетентність розуміють як якісно-своєрідне поєднання здібностей (властивостей, ознак, параметрів), від яких залежить можливість досягнення більшого чи меншого успіху у виконанні тієї чи іншої діяльності. Таким чином, у наукових дослідженнях використовують поняття “професійний статус” і “соціально-професійний статус”.

С. Молчанов “професійний статус учителя” визначає як вид соціального статусу, який виявляється в освітній системі, що визначає місце вчителя в цій системі й системі суспільних відносин [5]. Соціально-професійний статус учителя автор розглядає як місце та роль педагога в освітній системі [5, с. 116]. Він також виокремив таке поняття, як “соціальний ста-

тус педагога в освітній системі”, під яким розуміє соціальну оцінку професійно-педагогічної кваліфікації в професійному середовищі [5, с. 117], тобто, як зазначає дослідник, це місце, яке посідає педагог як суб’єкт певної системи соціальних відносин у певному професійному середовищі [5, с. 117]. С. Молчанов, аналізуючи соціально-професійний статус, робить висновок про те, що цей вид соціального статусу характеризує результати оцінювання, по-перше, відповідності вимогам до професійно-педагогічної діяльності всередині освітньої системи; по-друге, вимогам з боку соціальної системи [5, с. 109].

Соціально-професійний статус вміщує вивчення статусу професійної групи чи професії в соціумі, тобто визначає престиж професійної групи серед інших професій, вивчає рівень професійної кваліфікації в соціальній системі, тобто відображає, наскільки результат діяльності певної професійної групи має значення для соціальної системи. Професійний статус передбачає вивчення рівня оволодіння людиною професійними знаннями, уміннями, навичками, а результат оволодіння ними залежить від особистісних здібностей людини.

Зважаючи на зазначене, вважаємо особливо важливим розглянути поняття “професійний статус” та визначити його характеристики, тому проаналізуємо поняття, які є складниками цього терміна.

Професіоналізм тісно пов’язаний з такими поняттями, як компетентність, компетенція. Слово “компетентність” походить від терміна “компетентний” (від лат. *competens*). Воно введене в науковий обіг Н. Хомським і позначає властиві людині здатності до виконання будь-якої діяльності [1, с. 1]. Термін “компетенція” означає здатність, необхідну для виконання будь-якої діяльності на основі набутих під час навчання знань, умінь, навичок, досвіду роботи. У літературних джерелах поряд з терміном “компетентність” часто використовують термін “професійна компетентність”, під яким розуміють “підтвержене право приналежності до певної професійної групи працівників, визнане з боку соціальної системи та представниками не тільки конкретної професійної групи, але й інших соціальних і професійних груп” [1, с. 1]. З позиції С. Андрєєва, у широкому розумінні професійна компетенція щодо навчання іноземних мов вміщує такі характеристики, як: уміння планувати, організаційні вміння, уміння забезпечити контроль й оцінювання, аналітичні вміння, дослідницькі вміння, професійно-комунікативні вміння, психолого-педагогічну компетенцію, філологічну компетенцію, особистісні характеристики [1, с. 1]. Вважаємо, що ці компоненти можна зарахувати загалом до професійної компетенції вчителів.

У науковій літературі поряд із терміном “компетенція” застосовують також “компетентність”. Компетенція – це здатність до певної діяльності, а компетентність є змістовним компонентом цієї здатності у вигляді знань, умінь, навичок, здобутих під час навчання. Професійна компетентність визначає обсяг компетенцій особистості, її повноваження в професійній сфері [16, с. 1–2]. У понятті “соціально-професійний статус” під професійним

складником автори розуміють рівень професійної кваліфікації в соціальній системі. Соціальний аспект поняття “соціально-професійний статус” визначає важливість результату професійної діяльності для соціальної сфери (табл.).

Таблиця

**Порівняння термінів “соціально-професійний статус”
і “професійний статус”**

Статус	Підходи до розуміння	Складники	Вимоги
Соціально-професійний	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ідентифікація фахівця стосовно соціальної системи, що визначає його місце та роль у ній [16, с. 2]. 2. Важливість для соціальної сфери продукту професійної діяльності. 3. Співвідношення оцінки професійної кваліфікації працівника з оцінкою професійної значущості продуктів, створених у результаті його діяльності [16, с. 2] 	Соціальний складник – зовнішній аспект працівника в соціальній сфері, який відбиває специфічність професії як результат професійної діяльності. Професійний складник – інтегративний показник, що описує рівень професійної кваліфікації в соціальній системі	Відповідність вимогам професійної діяльності всередині освітньої системи. Відповідність вимогам з боку соціальної системи. Соціальнозначущий продукт
Професійний	Отримання певного рівня підготовки та набуття знань, умінь, навичок, необхідних для виконання діяльності. Визнання соціумом високих результатів здійснення професійної діяльності. Отримання професійної кваліфікації (теоретичної, практичної, дослідницької)	Зовнішній прояв у результаті професійної діяльності. Усвідомлення себе професіоналом	Теоретичні знання. Практичні знання. Аналітичні вміння. Професійнозначущий продукт. Професійна підготовка. Професійна кваліфікація. Особливі якості. Умотивованість. Результат діяльності. Бажання самовдосконалення

Таким чином, дослідники С. Андреев, С. Молчанов розглядають соціально-професійний статус з позиції соціального аспекту, а саме як явище, що відбиває особливості професії працівника освіти як представника групи професій соціальної сфери. Зазначимо, що у своєму дослідженні будемо вважати, що професійний статус не може не бути соціальним, тому він є різновидом соціального статусу, відповідно, ми не будемо виокремлювати ці поняття.

Точнішим, на наш погляд, є визначення, запропоноване О. Шепелевою, згідно з яким професійний статус учителя – це його місце в суспільстві, що визначається специфічними для педагогічної діяльності ролями, у яких відтворюються обов’язки, права й норми вчителя як посередника між

особистістю дитини й суспільством у процесі передавання соціального досвіду, нагромадженого людством, а також внутрішня співвіднесеність учителем своїх професійних якостей з вимогами суспільства, його впевненість у своїх професійних можливостях, відчуття благополуччя, почуття власної гідності, що забезпечують йому позицію серед колег [10, с. 32]. Однак у цій дефініції автор зосередив увагу на відносинах, насамперед, учителя й учня, хоча в системі освіти можна виокремити й інші системи взаємодії: “учитель – держава”, “учитель – колектив”, “учитель – батьки учнів”.

В. Лебедева під професійним статусом учителя розуміє стан, становище, місце вчителя в суспільстві, що визначається специфічними для професійно-педагогічної діяльності ролями, у яких відтворено обов’язки, права й норми, що висувають до вчителя як посередника між особистістю дитини й суспільством у процесі передавання соціального досвіду, нагромадженого людством, а також внутрішня його впевненість у власних професійних знаннях, уміннях, здібностях, можливостях, відчуття благополуччя, почуття власної гідності, що забезпечують йому авторитет серед колег, учнів і їхніх батьків [4, с. 7].

Ми під професійним статусом розуміємо становище, яке займає особа в суспільстві (професійному колективі), що визначається результатом її професійної діяльності, рівнем компетентності, що формують авторитет, повагу, престиж у соціумі, колективі, громаді.

Під професійним статусом учителя будемо розуміти становище, яке займає вчитель у суспільстві (педагогічному колективі, системі освіти), що визначається результатом його професійно-педагогічної діяльності, є зовнішнім проявом внутрішніх характеристик – професійного володіння педагогічними знаннями, уміннями, здібностями, педагогічною технікою, які формують авторитет, повагу, престиж учителя в соціумі, колективі, громаді, серед учнів та їхніх батьків тощо.

Вважаємо, що в педагогічному аспекті професійний статус учителя слід розглядати як розвиток фахівця, рівень оволодіння ним компетентністю і компетенціями в професійній сфері.

Отже, таке розуміння професійного статусу вчителя дає змогу стверджувати, що одним із його головних складників є професіоналізм.

Висновки. Вивчаючи дослідження сучасних науковців, можна виокремити декілька підходів до розуміння терміна “професійний статус” як:

– критерію соціального розшарування суспільства, який лежить в основі стратифікації та залежить від доходу (власність), влади (становище в системі управління), престижу (визнання соціальної значущості цієї роботи) та освіти;

– місця особистості в професійній структурі, що визначає рівень її економічного становища, а також оцінку й самооцінку ролі, яку відіграє ця соціально-професійна група в системі професійних відносин, та залежить від рівня кваліфікації та майстерності, професійної самосвідомості, визнанням у професійному середовищі;

- особливого становища в соціальній системі суспільства, пов'язаного з певними очікуваннями, правами й обов'язками, залежить від репутації, престижу, авторитету особистості;
- якісно-своєрідного поєднання здібностей (властивостей, ознак, параметрів), від яких залежить можливість досягнення більшого чи меншого успіху у виконанні тієї чи іншої діяльності, визначається професійно-педагогічною кваліфікацією та професійно-педагогічною компетентністю, залежить від особистісних здібностей людини.

Вважаємо, що професійний статус притаманний будь-якій особистості в професійній групі та будь-якій професійній групі в соціумі.

Список використаної літератури

1. Андреев С.А. Оцінювання професійної компетенції викладача вищої школи [Електронний ресурс] / С.А. Андреев // Наукові записки кафедри педагогіки. – 2008. – № 20 – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Nzkr/2008_20/01.htm.
2. Ефремова Т.Г. Социальная роль и профессиональный статус врача-офтальмолога : автореф. дис. ... канд. мед. наук : спец. 14.02.05 “Социология медицины” / Т.Г. Ефремова. – Волгоград, 2010. – 19 с.
3. Капелько А.В. Социально-профессиональный статус военнослужащих Вооруженных сил в системе обеспечения национальной безопасности России : дис. ... канд. соц. наук : 23.00.02 / А.В. Капелько. – Саратов, 2007. – 210 с.
4. Лебедева В.В. Формування професійного статусу майбутнього вчителя в процесі навчально-пізнавальної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / В.В. Лебедева. – Х., 2010. – 194 с.
5. Молчанов С.Г. Теория и практика аттестации педагогических работников образовательных учреждений : дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.01 – общая педагогика, 13.00.08 – теория и методика профессионального образования / С.Г. Молчанов. – Челябинск, 1998. – 316 с.
6. Филлипов А.А. Социально-профессиональный статус школьного учителя в современной России : автореф. ... канд. соц. наук : 22.00.04 – социальная структура социальные институты и процессы / А.А. Филлипов. – Пенза, 2012. – 26 с.
7. Хридина Н.А. Статусно-ролевые особенности молодых учителей в реформируемом обществе : автореф. ... канд. соц. наук : 22.00.04 – социальная структура социальные институты и процессы / Н.А. Хридина. – Хабаровск, 2009. – 18 с.
8. Хридина Н.А. Статусно-ролевые особенности молодых учителей в реформируемом обществе : дис. ... канд. соц. наук : 22.00.04 – социальная структура социальные институты и процессы / Н.А. Хридина. – Хабаровск, 2009. – 187 с.
9. Федорова Н.С. Социально-профессиональный статус сотрудников органов внутренних дел: дис. ... канд. соц. наук : 22.00.04 – социальная структура, социальные институты и процессы / Н.С. Федорова. – Саратов, 2002. – 152 с.
10. Шепелева О.В. Формирование профессионального статуса будущего учителя в период его обучения в вузе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 – теория и методика профессионального образования / О.В. Шепелева. – Магнитогорск, 2002. – 174 с.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2014.

Васильева С.О. Сущность понятия “профессиональный статус” в современных научных исследованиях

В статье проанализированы литературные источники, определяющие понятие “профессиональный статус”. Установлено, что, несмотря на использование данного термина в научных исследованиях, отсутствует его интерпретация, не разарбота-

ны единые требования. На основе изучения литературных источников дано определение понятий “профессиональный статус” и “профессиональный статус учителя”.

Ключевые слова: статус, профессиональный статус, профессиональный статус учителя.

Vasilyeva S. The essence of the concept of “professional status” in modern scientific research

The article analyzes the source literary framework for the use and definition of “professional status”. Established that despite the use of the term contemporary scholars in research, it is no innterprytatsiya no uniform requirements for its definition. On the basis of the literature provided a definition of professional status and professional status of teachers. By studying the research of modern scientists, there are several approaches to the understanding of the professional status:

– As a criterion of social stratification underlying strtyfikatsiyi and depends on income (property), power (position in the management), prestige (recognition of the social importance of this work) and education.

– As the individual in the occupational structure, which determines the level of its economic policy, including assessment and self-assessment of the role played by this professional group in the system of professional relationships, and depends on the level of qualifications and skills, professional identity, recognitionin a professional environment.

– As a special position in the social system of society associated with certain expectations, rights and responsibilities, depending on the reputation, prestige and authority of the individual.

– Both qualitative and unique combination of capabilities (properties, attributes, parameters) that affect the possibility of achieving a greater or lesser success in the implementation of an activity is determined by professional and educational qualifications and professional and educational competence depends on personal abilities.

Key words: *status, professional status, professional status of teacher.*